

Reforma Funeriu, câteva considerații despre avantajele și limitele ei

10 Noiembrie 2011 - Bogdan Iancu

"Câteva considerații despre..." era prin anii 90 începutul predilect, aproape standard, al titlului unui articol academic în domeniul științe juridice. Articolele respective nu erau, de altfel, standardizate doar în privința formatului titlului. Majoritatea reprezentau comentarii rudimentare și seci de jurisprudență sau rezumate de literatură. Conținutul, standardizat la rândul său, masca îndeobște sub o vagă (adesea pur terminologică) aparență de rigoare științifică o gândire de obicei pur reproductivă, neantrenată analitic, un vocabular de regulă foarte sărac, un nivel de sofisticare intelectuală uneori cu puțin peste cel al unui elev mediu de liceu bun. Acestea sunt amintirile mele de studenție și început de carieră academică și, deși nu mai am de mult contact profesional nemijlocit și continuu cu lumea academică juridică românească, impresia mea, mai ales din ceea ce citesc, e că lucrurile nu s-au schimbat radical în bine în ultimul deceniu. Existau pe atunci și există desigur acum și mulți universitari laudabili, competenți, academic străluciți. Ei constituie însă mai degrabă o minoritate sau chiar excepție iar determinările sistemice nu pe aceștia îi favorizează.

Lucrurile nu au stat dintotdeauna astfel în România. Cine are dubii în această privință poate merge la Biblioteca Academiei și deschide la întâmplare o revistă sau carte de specialitate dinspre finele secolului XIX și început de secol XX. La acel moment, locul feciorilor pașoptiști de boieri veniți în Principate cu "duhul nesupunerii franțuzești" asociat cu "diplome pentru Orient" (cei despre care scria Eminescu) fusese deja luat de sute de tineri întorși acasă cu școală temeinică făcută la Paris sau Berlin. Un sceptic poate de asemenea citi, de pildă, decizia Tribunalului Ilfov în celebra speță a "afacerii tramvaielor". În acea perioadă, judecând după scrierile vremii, aveam deja o elită de juriști profesional impecabili, perfect conectați la jurisprudența și literatura occidentală (unii își scoteau cărțile direct la edituri prestigioase franțuzești), capabili să urmărească cu precizie și sofisticare conceptuală toate implicațiile unui argument sau ale unei spețe. Câteva urme ale unor vremuri mai bune s-au mai păstrat de altfel până recent în facultățile de drept românești, în măsura în care o mână de oameni bine școliți în interbelic au scăpat de epurările comuniste. Regretatul Profesor Drăganu de la Cluj este un foarte bun exemplu. Acum însă, articolele și cărțile publicate de universitari români în reviste sau la edituri prestigioase din afara țării se numără pe degetele de la o mână. Bibliotecile noastre nu au abonamente la reviste importante de specialitate iar unele cărți indispensabile, inclusiv cărți de drept european, nu se găsesc la nicio bibliotecă din București.

Chiar dacă s-ar găsi, puțini le-ar putea folosi. Nivelul academic mediu la care ne găsim astăzi, prin comparație cu cel german sau nord-american este aproape primitiv. De altfel, chiar prin comparație cu vecinii noștri unguri stăm cât se poate de prost. La o conferință recentă, un coleg maghiar mi-a relatat că la catedra de drept privat a universității ELTE din Budapesta profesorii comunică adesea între ei în germană. Profesorul respectiv vorbește și scrie impecabil în engleză, franceză, germană, nu am avut motive să nu îl cred. Starea de fapt în care ne aflăm este demonstrabil una jalnică.

Întrebarea este, desigur, cum și dacă vom putea ieși din această situație. Reforma Funeriu e cea mai radicală din toate încercările post-1989 de a schimba această stare de fapt. Ce distinge reforma de acum de cele de dinaintea ei este direcția și tipul criteriilor folosite pentru cuantificarea performanței. Astfel, regulile impuse atât pentru finanțări de proiecte (UEFISCDI) cât și pentru avansarea profesională, sunt orientate mai ales către exterior, ele vizează impactul internațional al cercetării: publicații indexate ISI, cărți la edituri internaționale sau care se găsesc după catalogul Worldcat într-un număr minim de biblioteci universitare străine (3 pentru Programul Proiecte de Cercetare Exploratorie, respectiv 12 pentru Proiectele Complexe din programul IDEI). Ce este de asemenea foarte interesant în cazul majorității criteriilor folosite e faptul că ele constituie reguli procedurale clare, formalizate și rigide, imposibil de ocolit: nu lasă prea mult loc interpretării. De exemplu, dacă o carte se găsește sau nu într-un anumit număr de biblioteci este o chestiune de fapt și poate fi aflată de către oricine e interesat și are acces la internet în doar câteva secunde.

Aceste criterii au fost atacate destul de agresiv în ultima vreme, inclusiv prin petiții publice semnate de sute de persoane și personalități academice locale. Claritatea și coerența motivelor invocate a fost însă doar rareori la înălțimea indignării. În cazul unor standarde recent introduse (în special cel al publicațiilor ISI), de altfel, foarte mulți protestatari par să nu înțeleagă despre ce este vorba. Voi da câteva exemple reprezentative în acest sens, anecdotice și anonimizate. Un coleg (folosesc termenul în sensul cel mai larg și deci trans-disciplinar și ne-instituțional posibil), om altminteri școlit și citit, îmi explica recent că se străduiește să publice un articol ISI ca, validat astfel, să îi poată ”urla în față lui Funeriu” părerea sa despre ”criteriile lor” și ”reforma funeriotă”. Când am remarcat că nu e nevoie să urlăm nimănui în față pentru că publicăm în reviste de specialitate cu acoperire globală (pare mai degrabă prilej de bucurie calmă) mi s-a răspuns ostil ”aha”. Acronimul (ISI) părea în discursul persoanei respective, după cum a reieșit în curând din conversație, un termen încărcat de conotații ideologice malefice (neoliberalism, modernizare de vitrină, anti-românism, ș.a.m.d.).

Am auzit de mai multe ori și remarcă abrupt răbufnită: ”ISI e doar un fetiș, domle”, asociată cu precizarea că ”nu știu care revistă pe la (aici cititorul va completa aleatoriu numele unui oraș de provincie dotat cu o universitate nouă) e ISI, nu e nicio scofală”. Resentimentul din tonul remarcii trece în general destul de bine peste aparența de nepăsare sau dispreț a formulării. În plus, a doua apreciere nu diferențiază între reviste indexate și revistele cu factor de impact (or, doar cele din urmă contează pentru calcularea punctajului proiectelor de finanțare sau pentru avansarea la posturi de conferențiar sau profesor). În fine, am auzit de mai multe ori (și citit, în comentariul la o semnătură pe o recentă petiție ”anti-funeriotă”) și obiecția că un cercetător român nu are 1000 de EUR să plătească pentru a publica ISI. Cifrele diferă: uneori se vehiculează sute, suma mergând însă până la un maximum 2000 EUR. Acest mit absurd pare destul de răspândit, în pofida evidenței contrare (nimeni nu trebuie să plătească nimic pentru ”ISI”, dimpotrivă, CNCS premiază generos, încă de dinainte de ministeriatul dlui. Funeriu, autorii unor atare publicații). O scurtă discuție (”câteva considerații”) despre dezavantajele, limitele și avantajele acestor reguli și standarde e cum nu se poate mai binevenită. Să începem cu misteriosul acronim. Cine sau ce și de ce e ”ISI”?

Standardul ISI este un instrument imperfect de cuantificare a valorii în științele socio-umane. În drept, de exemplu, deși majoritatea revistelor importante de drept european (European Law Review, Common Market Law Review, de exemplu) sau drept internațional (American Journal of International Law sau European Journal of International Law, de exemplu) sunt indexate, multe reviste de prim rang nu sunt, cum nu este, de altminteri, niciuna din revistele prestigioase germane sau franceze de drept public comparat (Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, de pildă). E drept că, în plus, majoritatea revistelor indexate de vârf sunt americane. Or, lumea juridică americană este parțial ”provincială”, cum e de altminteri firesc să fie: cunoașterea juridică este preponderent cunoaștere locală. Un cercetător român ar avea șanse infime de a publica în Yale Law Journal sau Harvard Law Review, oricât de bun ar fi textul său, pur și simplu pentru că editorii nu sunt interesați de drept românesc sau chiar european și doar foarte periferic interesați de drept comparat. Dar tot ce se cere, după criteriile reformei, pentru a candida la posturi de conferențiar sau profesor este un articol, doar unul singur și sunt destule reviste în care el poate fi publicat. Nu este, obiectiv vorbind, un impediment sisific. Autorul acestui text nu a cunoscut mulți colegi occidentali care să nu fi intrunit deja acest criteriu minim.

De ce e importantă o atare (mult mai precis: acest tip de) validare? Valoarea standardului vine din formalizarea meritocratică a procedurii. O revistă indexată trebuie să apară la intervale de timp fixe, să folosească o procedură anonimată și să publice texte care prezintă interes în comunitatea academică globală. Un articol primit spre evaluare este trimis către doi referenți de specialitate și toate indicațiile cu privire la autor precum și identitatea referenților sunt consistent eliminate. Referenții evaluează un argument, nu un om, iar autorul respins (la o revistă bună, cele mai multe articole primite sunt respinse) nu are împotriva cui să își îndrepte eventualele resentimente. Factorul de impact al revistei e determinat apoi de citări externe, excluzând auto-citările. El poate crește sau scădea iar scăderile reflectă prost asupra publicației (statutul ca atare, indexarea, poate fi pierdut). Desigur, obiectivitatea perfectă nu poate fi atinsă, oamenii vor fi inevitabil părtinitori în unele privințe, de exemplu pentru rațiuni ideologice. Dar, pe cât ne stă omenște cu puțință, acest sistem garantează o procedură imparțială de evaluare a valorii și e de aceea, dacă e folosit cu discriminare, important.

Și cerința regăsirii unei cărți într-un număr minim de biblioteci din lume urmărește același scop de cuantificare obiectivă/meritocratică a valorii, cu mijloace locale de altminteri foarte rezonabile. Worldcat e, după cum arată și numele, un catalog global. El înmagazinează virtual și oferă interactiv informații cu privire la fondurile a 72.000 de biblioteci din întreaga lume (bibliotecile trimit periodic –deci nu în timp real— pachete de informații virtuale cu privire la noi achiziții). Adesea, un titlu este de altminteri catalogat electronic și gășibil pe worldcat odată cu trimiterea comenzii unei biblioteci la editură, deci înainte de apariția fizică a volumului. Un volum apărut la o editură internațională de prim rang se va găsi într-un interval foarte scurt (luni) în sute de biblioteci din lume, după căutare worldcat. Dar și un volum publicat în limba română, la o editură prestigioasă din România (Polirrom sau Humanitas, de exemplu), se va găsi cu certitudine la 3 biblioteci din lume, dintre cele 72.000 indexate de catalogul global, dacă respectiva carte prezintă un minim interes. Tot ce se cere pentru a putea candida cu un

proiect la o competiție UEFISCDI este acumularea unui număr minim de puncte, inclusiv din monografiile și capitolele în volume colective găsite în numărul minim de biblioteci. Unele proteste locale cu privire la punctaj și numărul minim de biblioteci ar face cred majoritatea colegilor nord-americani sau vest-europeni să ne privească pașal cu dispreț. Un universitar mediu occidental (și foarte mulți est-europeni) ar întruni după aceste criterii nu doar câteva sute, ci adesea mii de puncte. Se poate face cu ușurință demonstrația, exemplificând cu lista bibliografică a unor colegi juriști polonezi sau maghiari.

Cititorul poate de asemenea lua un cercetător român de excepție dintr-un domeniu umanist, Adrian Marino să zicem, și verifica punctajul după worldcat. De altminteri, foarte mulți colegi din țară s-au calificat pentru competițiile UEFISCDI.

Desigur, aceste standarde par excesiv de formale iar a aduna citări sau puncte pare (poate că într-o oarecare măsură și este) o ocupație academică meschină. Noblețea muncii academice (în domeniul social uman cel puțin, unde rezultatul și valoarea de adevăr a muncii de cercetare nu sunt obiectiv și universal cuantificabile/comparabile) rezidă în seriozitatea și calitatea demersului, în rigoare metodologică și atitudinea nepărtinitoare și detașată față de obiectul cunoașterii. Față de acest ideal, fuga după citări și calcularea factorului de impact ca măsuri ale valorii par ridicole sau grotești. E de asemenea perfect adevărat că aceste criterii sunt reductive, nu doar deoarece, ca toate regulile, au un caracter procrustean, ci și datorită limitărilor (epistemologice, lingvistice, instituționale) indicate mai sus.

Însă nu avem o altă ieșire din impas. Cunosc mulți juriști sau politologi români de excepție, care, cu sau fără publicații indexate ISI și cărți la edituri internaționale ar fi exact la fel de străluciți și ar face de altfel o figură bună oriunde în lume. Cartea profesorului Drăganu despre Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în 1916 (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991) este și va fi mai utilă cunoașterii decât zeci de efemeride indexate pe care le-am citit de-a lungul anilor și decât multe cărți mediocre care au ajuns (nu e regula dar se mai întâmplă) să fie publicate la edituri străine de prim rang. Dacă această tipologie academică ar fi dominantă sau cel puțin destul de des întâlnită nu am avea nevoie de standarde formale, poate nici măcar de competiții sau concursuri publice. Am putea avea încredere că o categorie profesional-umană onorabilă se va reproduce generațional la măcar același nivel, ”luând la catedră” oameni asemenea lor sau (ideal) chiar și mai promițători.

Germania a dat lumii o gândire juridică (politologică, sociologică, filozofică, etc.) de prim rang, deși până relativ recent ocuparea unei catedre se făcea prin invitație nominală, nu prin concurs (termenul s-a păstrat încă: einen Ruf erhalten, deși acum înseamnă practic a câștiga un concurs public de titularizare, se traduce literal: a primi o chemare, a fi chemat, invitat).

Nu aceasta este însă lumea în care trăim acum. Alternativa la standardele obiective formale este în momentul de față un sistem academic și de cercetare care pare mai căzut ca niciodată (aceasta e o observație personală recentă, generală și trans-disciplinară). În

instituțiile de acum, regulile și procedurile formale, așa cum sunt ele, par să fie tot ce ne mai separă de o anomie totală. Chiar și puținele rezerve și insule de corectitudine și civilitate care mai existau par să fi dispărut după aderarea la Uniune, când, ieșiți de sub tutelă, complexe și rezerve, am devenit formal ”europeni” fără a întruni substanțial cerințele corespunzătoare acestui statut. Tot ce pare să fi rămas după 2007 sunt grupuri de influență cu geometrie parțial variabilă, dornice să își consolideze rețelele de influență aproape prin orice mijloace, nemaexistând nici minima rezervă a încercării de a justifica sau motiva normativ/rațional o anume decizie.

Abuzurile par să se facă pentru că se pot face. Guvernarea recentă a contribuit de altfel foarte substanțial la împământenirea și generalizarea acestei stări iar dorința dlui. Funeriu de a introduce reguli ferme și de a le administra strict și consecvent este, în mediul său politic, o anomalie. Încercarea acestui ministru de a schimba ceva în bine trebuie însă salutăată și parțial continuată indiferent de cine va fi la guvernare în viitor. Într-un sistem în care cunoașterea este administrată în sistem pur de grupuri de interese, ne vom amaneta viitorul, atât cât îl mai avem încă deschis înainte și vom ajunge, deși pare greu de crezut acum, chiar mai jos decât suntem. Avem acum, literalmente în al doisprezecelea ceas, de ales între doar două opțiuni. Tertium non datur. Vom urma un regim de reguli bătute în cuie și imposibil sau cât mai dificil de eludat, fie ele și imperfecte sau reductive, sau un regim fără de reguli, altfel spus de fărădelege progresivă și generalizată, administrat exclusiv pe criterii ”personalizate”: nepotism, coterie, mediocritate, impostură.